

LA PRIMERA TROBALLA DE PINTURA RUPESTRE A LA SERRA DEL MONTSANT: L'ABRIC DEL BARRANC DELS BASSOTS (CABACÉS, PRIORAT, TARRAGONA)

RAMON VIÑAS VALLVERDÚ¹
FRANCESC VERGÈS BOSCH
JOSEP MARIA VERGÈS BOSCH¹
MARTA FONTANALS TORROJA¹

RESUM

El dia 18 d'agost de 2006 en Francesc Vergès Bosch va descobrir, a la paret d'un dels abrics rocosos del barranc dels Bassots, la representació pictòrica esquemàtica de la figura d'un caprí mascle. Aquesta constitueix la primera troballa d'una pintura rupestre prehistòrica a la serra del Montsant i a la vall del riu homònim, una de les zones del sud de Catalunya amb major tradició d'estudis prehistòrics.

Paraules clau: Pintura rupestre, Montsant, caprí, esquemàtic.

INTRODUCCIÓ

En aquesta nota informativa es dona a conèixer la primera pintura rupestre prehistòrica descoberta a la serra del Montsant. Es tracta d'un únic element zoomorf corresponent a la corrent esquemàtica-abstracta, que precisarà d'un estudi més aprofundit en el marc de les manifestacions pictòriques rupestres de Catalunya i dins del procés de neolització, on s'inclou.

1. Institut Català de Paleoecologia Humana i Evolució Social (IPHES) / Àrea de Prehistòria. Universitat Rovira i Virgili. Plaça Imperial Tarraco 1. 43005 Tarragona. E-mail de contacte: verges@prehistoria.urv.cat

La troballa ve a omplir un buit en la distribució geogràfica de les representacions gràfiques rupestres catalanes. Paradoxalment, ni el massís del Montsant, ni la conca del riu homònim, un dels territoris del sud de Catalunya amb més tradició de recerca sobre el poblament prehistòric², no comptaven fins ara amb cap element de pintura rupestre conegut, tot i trobar-se geogràficament entre les muntanyes de Prades i la comarca de les Garrigues, dues de les zones del nostre país amb un major nombre de conjunts d'art rupestre. Aquesta situació però ha canviat sensiblement en els darrers mesos, ja que a la troballa de Cabacés se n'hi ha d'afegir una altra realitzada més recentment a la Morera de Montsant, encara inèdita.

HISTÒRIA DE LA DESCOBERTA

La pintura rupestre del barranc dels Bassots fou descoberta de forma fortuïta per Francesc Vergès el dia 18 d'agost de 2006, mentre realitzava una excursió pel parc natural del Montsant. El dia 28 del mateix mes el descobridor realitzà una nova visita a l'indret, acompanyat de Marta Fontanals i Josep Maria Vergès, investigadors de l'equip IPHES/URV, per tal de mostra'ls-hi la situació de la troballa i confirmar l'autenticitat de la representació gràfica. La visita es repetí el 16 d'octubre en companyia de Josep Zaragoza i Ramon Viñas, investigador de l'IPHES especialista en l'estudi d'art rupestre, amb l'objectiu de refermar que es tractava d'un element inèdit, com a darrer pas previ a la notificació oficial. Un cop confirmat aquest aspecte, el 13 de novembre de 2006, l'Institut Català de Paleoecologia Humana i Evolució Social comunicà oficialment aquesta troballa a l'Àrea de Coneixement i Recerca de la Generalitat de Catalunya.

2. A la vall del riu Montsant trobem jaciments prehistòrics tant coneguts com el Filador, descobert l'any 1933, excavat a partir de 1948 per en Salvador Vilaseca, i inclòs el 1979 en el projecte de recerca sobre el Paleolític Superior i l'Epipaleolític a la Catalunya meridional, endegat des de la Universitat de Barcelona pel Dr. Josep Maria Fullola, i que ha comportat la descoberta i excavació d'altres jaciments com l'abric dels Colls, l'Hort d'en Grimau, l'Hort de la Boquera o la balma de l'Auferí, tots ells situats a la llera del riu Montsant, dins el municipi de Margalef de Montsant.

L'ABRIC DEL BARRANC DELS BASSOTS I LA NOVA FIGURA RUPESTRE

La representació gràfica es situa en un petit abric calcari situat al barranc dels Bassots, un dels solcs que drenen les aigües de l'extrem occidental del massís del Montsant vers el riu del mateix nom.

L'abric, situat a una altura de 445 m sobre el nivell del mar, s'obre en una paret orientada al S-SE, pertanyent a la formació de calcàries micrítiques i dolomies de les fàcies del Muschelkalk inferior (Triàsic mitjà-superior). La balma, que es troba enlairada uns 30 m respecte el fons del barranc, té uns 20 m de llargada, 2,40 m d'alçada i uns 3 m de fondària màxima. El seu conjunt rupestre conté una sola representació faunística atribuïda a la corrent esquemàtica-abstracta.

El quadrúpede està pintat amb color vermell-castany i presenta un cos estilitzat sostingut per potes curtes i coronat amb grans banyes en forma de semicercle (*fig. 1*). En general, el seu tractament es poc detallat i encaixa, perfectament, en la corrent pictòrica que es desenvolupa durant el procés de neolitització i fins a l'edat del bronze.

Les característiques del zoomorf configuren, per exclusió, la imatge d'un boc. Les banyes de l'animal apareixen en visió frontal, essent atípiques dels caprins descoberts fins ara a Catalunya, si exceptuem la figura 10 del conjunt del Mas d'en Llorc (*fig. 3, núm 2*). De fet, aquesta perspectiva és més pròpia de les representacions pictòriques d'animals bovins³, però la manca d'una llarga cua situa la figura de l'abric del barranc dels Bassots entre les imatges de caprins esquemàtics. De totes maneres, tenint en compte la dinàmica d'escostronaments que ha afectat a la paret, tant abans com després de l'execució de la figura, existeix la possibilitat que algun detall s'hagi vist afectat. En aquest sentit no es pot descartar totalment que es tractés de la figura d'un boví.

3. Cal aclarir que a Catalunya són inexistents les figures de bovins esquemàtics, per tant la comparació formal es realitza amb figures més meridionals.

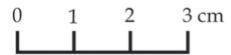

Figura 1: Fotografia i calc digital de la figura de l'abric del Barranc dels Bassots.

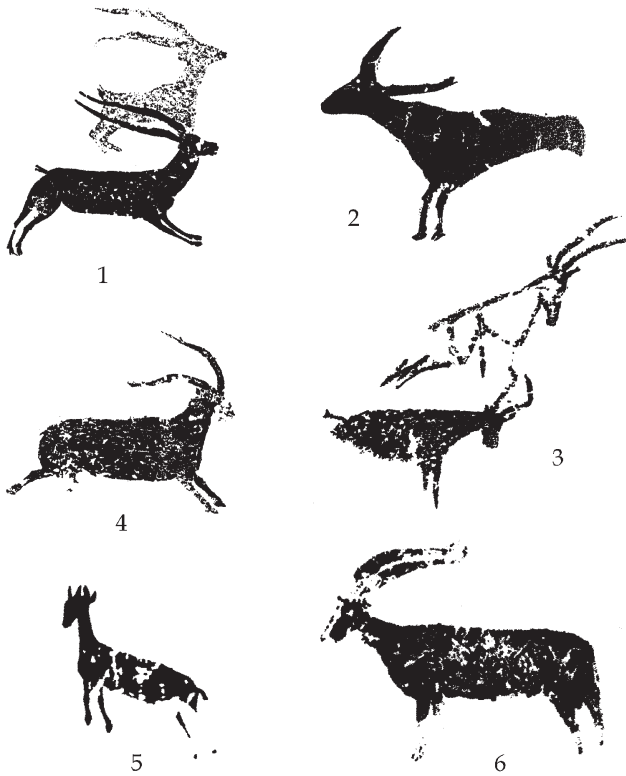

Figura 3. Exemples de figures de caprins de la tradició figurativa o naturalista-estilitzada: 1 – Roca dels Moros (VIÑAS, SARRIA i ALONSO, 1987). 2 i 3 – Abric del Mas d'en Llord (ALONSO i GRIMAL 1987, a CASTELLS (dir.), 1994). 4 – Abric de Cabra Feixet (ALONSO i GRIMAL 1988, extret de GRIMAL et alii, 2003). 5 – Abric VIII d'Ermites (VIÑAS, 1986). 6 – Roca Roja (SARRIA, 1987, a CASTELLS (dir.), 1994).

Descripció de la figura

Motiu:	Boc
Situació:	Ocupa la part central de l'abric, a 1,50 m del terra.
Característiques:	Morfologia longilínia; cos prim; cap petit (sense orelles) amb grans banyes corbades, en visió frontal, en forma de semicercle; pit, coll i mandíbula formen una sola corba; potes curtes, rectes les posteriors i flexionades

	les anteriors; coll ample, creu marcada, i cua curta i aixecada.
Posició:	Orientat a la dreta amb una actitud de salt, les potes del davant estan lleugerament alçades i manifesten un moviment ascendent.
Observacions:	Existeix la possibilitat de que a la part toràcica s'hagi dut a terme un repintat, per reparar una zona degradada, amb un to més clar, i que s'hagi intervingut sobre el cap per tal d'allargar el musell. També s'aprecien, pel seu voltant, petites taques vermelloses.
Tècnica:	Traç simple i tinta plana parcial
Concepte estilístic:	Esquemàtic
Mides:	Llargada màxima (cua - morro): 8, 8 cm; alçada (banyes – potes davanteres): 7 cm
Color:	Vermell-castany, amb zones de tonalitat vermelloso, que poden indicar una intervenció posterior.
Conservació:	Figura completa amb escrostonaments mil·limètrics (es considera entre el 100 i el 90 %)

Dintre de la iconografia rupestre esquemàtica-abstracta de Catalunya, els caprins representen un element força escàs, només estan representats en 7 abrics a l'aire lliure amb 10 espècimens, que representen tan sols l'1% del total de motius coneguts d'aquesta corrent. En canvi en els murals amb elements figuratius o naturalistes-estilitzats, de tradició caçadora-recol·lectora ("art llevantí"), els caprins estan presents en el doble d'abrics amb 33 figures, que venen a representar un 8% del total aproximadament.

Es interessant anotar que són molt pocs els conjunts catalans que contenen una sola figura presidencial, i menys, un element faunístic. Aquesta singularitat situa a la figura del barranc dels Bassots en un cas molt significatiu per l'estudi rupestre de la prehistòria a Catalunya.

Representacions pictòriques rupestres de caprins a Catalunya.

Abrics amb figures de caprins de la tradició agrícola-ramadera, esquemàtica-abstracta ("art esquemàtic") (*fig. 2*):

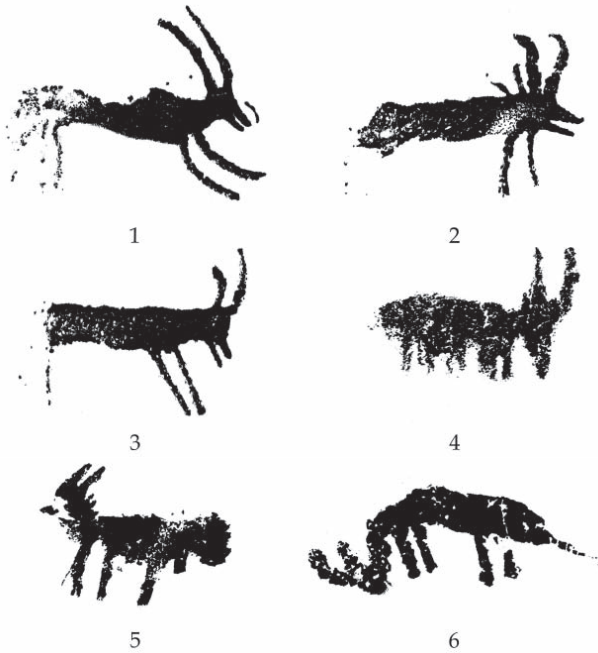

Figura 2. Exemples de figures de caprins de la tradició esquemàtica-abstracta: 1 a 3 – Abric IV d’Ermites (VIÑAS, 1986). 4 – Balma dels Punts (VIÑAS, 1995, a CASTELLS (dir.), en premsa). 5 – Roca Roja (SARRIÀ, 1987, a CASTELLS (dir.), 1994). 6 – Abric del Mas del Gran (ALONSO i GRIMAL, 1988, a CASTELLS (dir.), 1994).

Conjunts	Nombre de figures
Cova dels Vilassos, Os de Balaguer, Noguera	(1 fragment, dubtós)
Abric del Mas del Gran, Montblanc, Conca de Barberà	(1)
Abric IV, o Cova Fosca, Serra de la Pietat, Ulldecona, Montsià	(3)
Roca Roja, la Llacuna, Anoia	(1)
Balma dels Punts, l’Albi, les Garrigues.	(1)
Abric d’Escaladei, Morera del Montsant, Priorat	(2)
Abric del barranc dels Bassots, Cabacés, Priorat	(1)

Abrics amb figures de caprins de la tradició caçadora-recol.lectora, figurativa o naturalista-estilitzada (“art llevanti”) (fig. 3):

Conjunts	Nombre de figures
Abric d’Alfés, Alfés, Segrià	(2)

Roca dels Moros, Cogul, les Garrigues	(2)
Abric del Mas d'en Llord, Montblanc, Conca de Barberà	(3)
Cova del Ramat, Tivissa, Ribera d'Ebre	(8)
Cabra Feixet, el Perelló, Baix Ebre	(2)
Abric I, Serra de la Pietat, Ulldecona, Montsià	(3)
Abric II, Serra de la Pietat, Ulldecona, Montsià	(1 fragment)
Abric V, Serra de la Pietat, Ulldecona, Montsià	(4)
Abric VIII, Serra de la Pietat, Ulldecona, Montsià	(3)
Abric de les Llibreres, Freginals, Montsià	(1)
Roca Roja, la Llacuna, Anoia	(1)
Abric de la Caparrella, Rasquera, Baix Ebre	(1)
Abric d'Escaladei, Morera del Montsant, Priorat	(2)

CONSIDERACIONS FINALS

Un breu repàs a les representacions rupestres del territori català posa de manifest l'escassetat de figures de caprins salvatges dins la iconografia esquemàtica-abstracta, així com la desproporció numèrica en relació a les representacions de caire figuratiu o naturalista. Si assumíssim que els motius que portaren a representar aquests animals són comuns a tots els casos, el descens numèric i percentual dels caprins dins de la corrent esquemàtica s'hauria de relacionar, o bé amb la pèrdua de pes específic de les activitats cinegètiques dins de les economies agrícoles-ramaderes, o bé amb un descens dins d'aquestes de l'interès pels caprins com a presa de caça.

L'anàlisi dels conjunts rupestres on apareixen caprins permet plantejar però que aquests animals jugaren un paper diferent dins del corrent esquemàtic, del que havien assolit en el corrent figuratiu, i que potser aquest no estigué sempre lligat amb la cacera. Així, mentre que la majoria de figures de caprins de tendència figurativa o naturalista-estilitzada, estan vinculades o relacionades amb escenes de cacera o amb arquers, les cabres esquemàtiques documentades a Catalunya no figuren mai en escenes de caràcter cinegètic.

En el cas de l'abric del barranc dels Bassots, la situació en solitari d'aquest caprí (sembla que l'absència d'altres motius no es pot atribuir a la degradació de la paret de l'abric) permet plantejar que aquesta sub-família dels bòvids, i més concretament els seus mascles, ocuparen un nivell significatiu dins de les creences i del món simbòlic

dels grups agrícoles-ramaders. La troballa de nous conjunts i la intensificació de la recerca en el camp de les representacions rupestres han de permetre contrastar fins a quin punt, coincidint amb els canvis econòmics i formals, se'n donaren d'altres a nivell simbòlic, en aquest cas amb el boc com a protagonista.

BIBLIOGRAFIA

- CASTELLS, J. (dir.) (1990): *Corpus de pintures rupestres: la Conca del Segre*. Vol. I. Generalitat de Catalunya. Departament de Cultura. Servei d'Arqueologia. Barcelona.
- CASTELLS, J. (dir.) (1994): *Corpus de pintures rupestres: àrea central i meridional*. Vol. II. Generalitat de Catalunya. Departament de Cultura. Servei d'Arqueologia. Barcelona.
- CASTELLS, J. (dir.) (en premsa): *Corpus de pintures rupestre*. Vol. III. Generalitat de Catalunya. Departament de Cultura. Servei d'Arqueologia. Barcelona.
- GRIMAL, A.; ALONSO, A.; BADER, M. i BADER, K. (2003): *L'Art Prehistòric de Rasquera Iconografia de les cabres en l'Art Llevantí*. Grup Cultural Rasquerà. Rasquera.
- VIÑAS, R.; SARRIÀ, E. i ALONSO, A. (1987): "Noves dades sobre el conjunt rupestre de la Roca dels Moros (Cogul, les Garrigues, Lleida)". *Tribuna d'arqueologia* (1986-1987), pp. 31-39.
- VIÑAS, R. (1986): El conjunt de pintures rupestres de la serra de la Pietat, Ulldesconafreginals (Tarragona). Tesi de llicenciatura. Universitat de Barcelona. Inèdita.
- VIÑAS, R.; SARRIÀ, E. i ALONSO, A. (1983): *La pintura rupestre en Catalunya*. Barcelona.
- VIÑAS, R. i CASTELLS, J. (1998): "Art prehistòric, art rupestre: Les primeres manifestacions artístiques". A: BARRAL, X. (dir.). *Pintura antiga i medieval. Art de Catalunya, Ars Cataloniae*, vol. 8. Edicions l'Isard. Barcelona.